

VLNA

Časopis o súčasnom umení a kultúre

71

Číslo 71 | 2017

Téma Filozofia & poézia

Ročník XIX.

Cena 4 € | 120 CZK

ISSN 1335-5341

Registrované MK SR EV 4265/11

Vychádza 4x ročne

Dátum vydania 31—8—2017

Vydáva Občianske združenie Vlna

Redakcia

Šéfredaktor Peter Šulej

Výtvarná vlna — VV — Petra Feriancová

Divadelná vlna — DV — Ján Šimko

Tanečná vlna — TV — Petra Fornayová

Filmová vlna — FV — Mária Ridzoňová Ferenčuhová, Michal Tallo

Literárna vlna — LV — Peter Šulej

Tematická vlna — TMV — Peter Macsovszky, Mária Modrovich

Hudobná vlna — HV — Julo Fujak

Layout Barbora Šajgalíková

Obálka — 1. a 3. strana — cydonna / maheeny / photocase.de

Jazyková redaktorka Katarína Vilhanová

Redakčný okruh

Miriám Šimková, Michal Habaj, Imrich Végh, Zuzana Majlingová, Mira Keratová,

Lucia Biznárová, Lucia Gavulová, Martin Palúch, Marek Debnár

Produkcia Andrea Horčinová

Adresa Občianske združenie Vlna, Vlčkova 18, 811 01 Bratislava

Tel +421 (0)944 117 888 — vlna@vlna.sk — www.vlna.sk

Neobjednané rukopisy redakcia nevracia. Inzerciu a predplatné vybavuje redakcia.

Časopis z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.

Fond na podporu umenia je hlavným partnerom časopisu.

u. fond
na podporu
umenia

Dalibor Bača — *Táto krajina nie je pre teba*, 2017,
digitálna tlač na sklo — Foto Adam Šakový

Jít vstříc právu

**Rozhovor
s Avi Feldmanom**

Text Kolektiv Imaginace

Kolektiv Imaginace (KI) vedl rozhovor s kurátorem Avi Feldmanem 5. dubna 2017 při příležitosti jeho přednášky k výstavě „Skrytá hra práva: vizuálně rozpletanie latentnej moci zákona“ v galerii tranzit.sk.

Doprovodný text k výstavě začínáte odkazem na práci Bruno Latoura. V návaznosti na jeho knihu o „dělání práva“ se tedy ptám, co je to právo?

Samozřejmě, toto je základní otázka. Zároveň právě Bruno Latour říká, že je-li takto položená, většinou vede k všeobíhající představě práva, představě, že právo je vlastně všude a všechno, ať už v daný moment máme nebo nemáme pocit, že je přítomné nebo nepřítomné. Taková představa nás ale ve skutečnosti ruší a neumožňuje nám rozumět, co je to právo. Když budeme následovat jeho knihu, tak se můžeme ptát, jak je právo spravováno, můžeme se podívat nejen na texty, ale i šanony nebo složky, v nichž jsou uloženy, na to, kde jsou vidět, kde se objevují, kde nikoliv, tedy na to, jak se právo prezentuje. Teprve tehdy pochopíme, že právo se skrývá a až poté ukazuje. Takže to, s čím se potýkám na výstavě je právě toto, právo je všechno a zároveň nic. To je jeho problém. Nechci, aby to vyznělo tak, že se vyhýbám úvodní otázce, myslím, že se musíme snažit odpovědět, co je to právo, ale zároveň se domnívám ze svého kurátorského nebo uměleckého pohledu, že klademe-li otázku takto, míjíme cíl. To, co se snažím neustále říct, ať už prostřednictvím výstav, textů nebo přednášek, je, že my jako občané, jako lidé, musíme zvolit aktivní přístup a říct, myslet, psát, přepisovat a vymýšlet, co je to právo. Nechci, aby právo bylo „něco“, aby to bylo „něco tam venku“, co nás kontroluje. Samozřejmě, částečně je to pravda, ale stačí jen trochu změnit úhel pohledu, abychom právu rozuměli mnohem více.

Pokud si lidé představí právo, jako „svou věc“, jako něco, co mohou svým přístupem změnit, mohou tak propojit právo se svou představou spravedlnosti. Jaký je vztah mezi právem a spravedlností?

Tato výstava není disertace, nemá to být výstava o filosofii práva. Pokud se zdá, že tomu tak místy

je, tak jen ve velmi specifickém kontextu. Nicméně jeden z esejů, který mi velmi pomohl, je Derridova přednáška „Dekonstrukce je spravedlnost“. Jde o jednu z přednášek, které měl Derrida v devadesátých letech na Cardozo Law School v New Yorku a která se stala slavnou. Derrida v ní čelí představě, že dekonstrukce, obzvláště ve spojení s právem a spravedlností, je cosi snad až nemorálního, že je to něco proti právu a spravedlnosti, že nebere právo vážně. Derrida to úplně obrátil a řekl, že nejen, že dekonstrukce je o spravedlnosti, ale že je to spravedlnost sama. Jak to udělal? Oddělil právo od spravedlnosti. Pro Derridu, a myslím, že i pro nás, platí, že právo může být spravedlivé, ale spravedlivé nemusí být dle práva, že? Uvádí příklad soudce, který se na základě zákona snaží vynést spravedlivý rozsudek. Derrida říká, že takový soudce musí zákon číst tak, jako by ho viděl poprvé. A to je něco úplně odlišného než právo. Očekáváme, že právo je univerzální, že jde o pravidla, která mohou být aplikována na každého, téměř. Ale spravedlnost je svým způsobem singulární, je případově specifická. Takže mezi právem a spravedlností existuje napětí. Mohou se překrývat ale jen pomocí dekonstrukce, kdy skutečně dekonstruuje text, když k němu přistoupíte jako k něčemu, s čím si můžete hrát, když o něm budete přemýšlet jako o literatuře, ale nejenom. Pak teprve můžete porozumět vztahu mezi právem a spravedlností. To, co se snažím dělat ve své práci, je hledání způsobů, jakými umělci zachází s právem a spravedlností. Snažím se vedle sebe stavět uměleckou a právní představivost a hledat cesty, kudy mohou umělci mít vhléd do práva. Netvrdím, že umělci mají nějaké privilegium vidět rozdíl mezi právem a spravedlností, ale jsem přesvědčený, že se musíme snažit víc než doposud. A myslím, že Derrida se pokusil zdůraznit, že abychom porozuměli právu a napětí mezi ním a spravedlností, potřebujeme více představivosti, potřebujeme jiné způsoby aplikace práva, stejně jako jiné způsoby jeho čtení a chápání.

A ještě jedna věc, se kterou se v souvislosti s výstavou potýkám. Výstava se snaží vizualizovat právo...

Doufám, že ne! Doufám, že ho nevizualizuje. Každá výstava pracuje s prostorem, kontextem, umělci, ale

nechci, aby moje výstava, a to je past všech výstav zabývajících se právem, se pokoušela právo vizualizovat. Říkám, že právo je zároveň skryté i odhalené, ale myslím, že každá výstava, která se ho snaží vizualizovat, je odsouzena k neúspěchu. Nesnažím se vizualizovat právo, snažím se ukázat, jak by se umělci mohli zapojit, nebo už se zapojují, do právních otázek. Abych byl přímočařejší, můžeme to nazvat vizuálním aktivismem. Mé největší přání je propojit vizuální a právní aktivismus. Sjednotit je tak, aby umělci a veřejnost, právníci, a právní profesionálové mohli aktivně přistupovat k právu. Na výstavě je jedno dílo, Šašo (The Jester), které je možná nejbližší snaze zobrazit právo. Ale vzniklo na základě diskuse, jak vytvořit nový obraz práva. Neřekl bych, že vizualizace sama o sobě narušuje existující obrazy práva. Jak víte, máme silný obraz slepé spravedlnosti, Justice...

To je to, kam mířím. Neviditelnost práva zajišťuje jeho autonomii. Snažíte se odmítnout tuto autonomii?

Spíš ji rozšířit. Dekonstruovat. Nejsem v tom sám. Latour říká, že právo pochopíme tak, že se podíváme, na jeho pohyb, v soudních síních, budeme sledovat složky, texty. Pohyb práva je jako pohyb nevidomé osoby, velmi klidný, krok za krokem, nerevoluční. To jsou věci, kterým se snažím rozumět, a taky je podrobovat kritice.

Podrobovat kritice, protože nechcete, aby spravedlnost byla slepá, nebo proto, aby procedury, které ji umožní postupovat vpřed byly skutečně dodržovány?

Hlavně si to vše uvědomovat. Chci se zabývat věcmi, které jsou neviditelné, nebo lépe řečeno chtějí být neviditelné, a věnovat jim pozornost. Když se zamyslíme nad obrazem Justice, tak musíme znát její historii, kulturní pozadí, ptát se proč a jak se stalo, že se jedná většinou o ženu. A proč, i když ne vždy, o bílou ženu. Když jdete do historie, tak zjistíte, že Justice nebyla vždy slepá. Nejsem expert na právní historii, ale chci říct, že když půjdeme hlouběji do dějin, tak zjistíme, že právo má spoustu velmi odlišných obrazů, že to nemůže být jeden obraz, který bereme za samozřejmé. A tím samozřejmým myslím samozřejmým v západní představě práva. Byť ten obraz má původ už ve

starověkém Egyptě, tak slepota spravedlnosti je spíše západní idea. A jak jste naznačil, právo by nemělo mít předsudky, mělo by být objektivní, v podstatě se neřídit tím, co momentálně vidí. Toto je ale něco, nad čím bychom se měli zamyslet, zvláště v dnešní době, kdy je vizuálně všudypřítomné a my jsme oslepeni obrazy. Možná, že představa, že spravedlnost má být slepá ve skutečnosti oslepuje nás. Je to pro nás způsob, jak být slepý k nespravedlnostem, jsme slepí ke konstrukcím, které bereme za samozřejmé, nezamýšlíme se nad ideologií v pozadí, nad hegemonií, kterou představuje právo. Nad tímto vším se chci zamýšlet. Na začátku doktorského studia jsem si uvědomil, že čím dál víc mluvíme o politickém a sociálně angažovaném umění. Nemám nic proti tomu, ale zajímá mě, jak propojit politické umění s politicko-právní představivostí. Co se můžeme naučit o právu, zachováme-li si vědomí problematičnosti role, jako právo hraje v naší kultuře, společnosti a historii?

Pokud právo podrobujeme kritice, ohrožujeme jeho už beztak velmi křehkou pozici. Což může být velmi riskantní. Vybavuji si dílo Dalibora Bači, jenž obraz o právu a společnosti, jaký máme, prostě rozbil. Líbí se mi to, ale zároveň mám chuť nesouhlasit. S tím souvisí obvyklá kritika dekonstrukce. Totiž, že to není dost, že se u ní nelze zastavit.

Když jste student práva, první věc, kterou vám řeknou, je, že právo chce být konzistentní, nerevoluční, že jeho vývoj je velmi jemný, stálý, postupný, v americkém případě budovaný případ po případu. Je postaveno na zákonících, jež jsou složité pro interpretaci, a ta je navíc vždy velmi úzká. Zároveň mám pocit, že od roku 2008, kdy jsem se začal na tyto otázky soustředit, stále převládá idea, že potřebujeme experty, kteří přijdou do diskusní relace, napíšou článek o tom, jak to tedy je. A to je dost překvapivé vzhledem k tomu, že v roce 2008 nikdo neměl odpověď. Tito lidé ale pokračují v dávání odpovědí, jako kdyby je opravdu znali. Lze to pozorovat v případě Trumpa. Lidé byli po jeho zvolení zmatení, v šoku, v podstatě nevěděli, jak se mohl stát americkým prezidentem, ale přitom vytvářeli různé racionalizace situace. Můj pocit a zároveň oblast zájmu

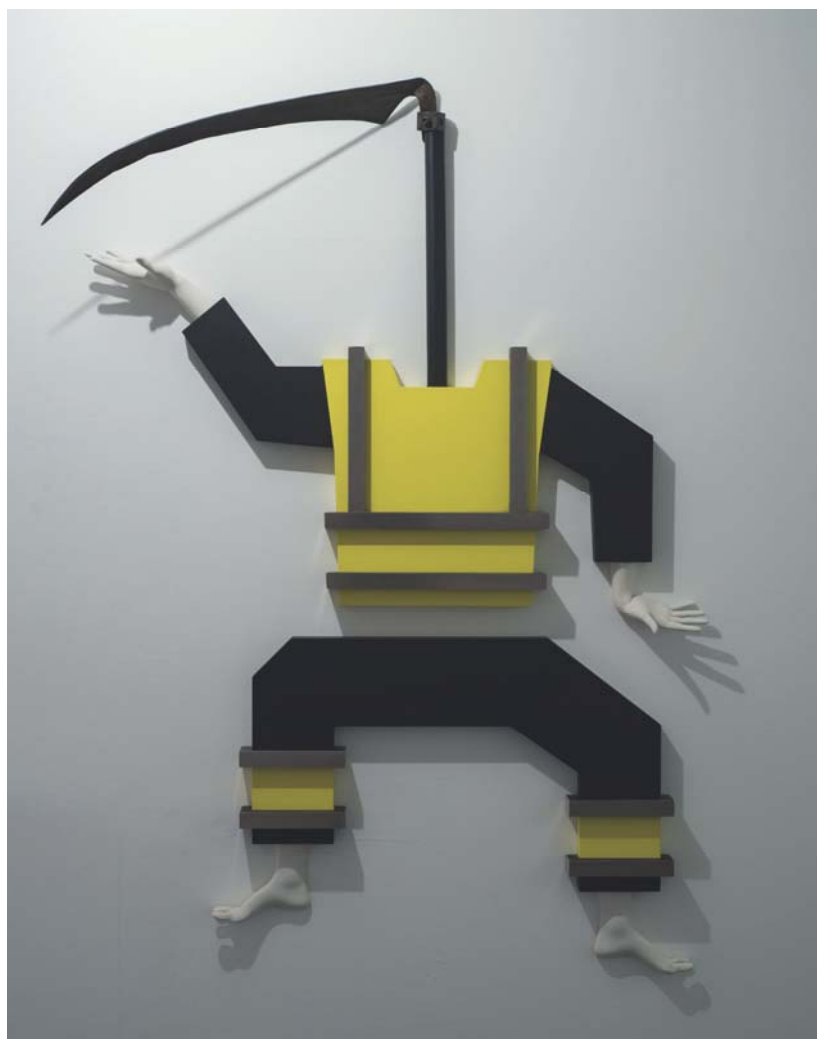
z hlediska kurátora je, že potřebujeme hledat cesty, jak můžeme, my jako občané, jako lidé, přestat především přehlížet právo a neodsouvat ho stranou jako téma pro experty. Samozřejmě, je vždy nebezpečné, když začnete prozkoumávat, dekonstruovat a představovat si nové věci. Ale myslím, že jsme v situaci, kdy nemáme jinou volbu. Kafka je trochu klišé, ale jeden z jeho ranných textů, Vor dem Gesetz z roku 1915 stojí za přečtení. Myslím, že jsme před zákonem stáli dost dlouho, teď je čas jít dál. V té povídce člověk z venkova přijde před zákon a stojí před ním tak dlouho, až zemře. Měli bychom přestat přemýšlet o našem světě, společnosti, kultuře jako stojící před zákonem. Stát před právem znamená představu, že právo je mimo nás, jak říká Derrida. Ale my mu musíme jít vstříc, vyzvat ho ke střetu, jak dodává Agamben, vyzvat existující právní instituce. Musíme ho vzít do vlastních rukou, s veškerým nebezpečím. A je tu nebezpečí, je tu nejistota, může nastat moment, kdy se budete chtít vrátit zpět v čase, ale je v našich možnostech, přemýšlet „za“ právem, možná spíš „s“ právem. Jsem opravdu přesvědčený, že je to naše zodpovědnost. Podívejme se na vystavenou práci Arielly Azoulay, která se věnuje „politice tělem“. Když to zjednoduším, tak ona říká, že samozřejmě, že je skvělé, že v roce 1948 byla přijata Všeobecná deklarace lidských práv, že v roce 1955 vznikla výstava, která se snažila zobrazit lidskou existenci jako něco univerzálního, ale zároveň přece nemůžeme říct, že seznam lidských práv je tu, a že je to něco uzavřeného. A že toto je člověk, a že je to jediný způsob, jak být člověkem. Ne, je to něco v pohybu, neustále ve vývoji, něco, co musí být znovu a neustále utvářeno, znovu a neustále rozuměno, znovu a pořád vymyšleno. Její dílo je pozvánka, metafora, která nás vybízí se ptát, dobrá, kdo nebo co je to dnešní člověk? Co jsou práva? Co je lidské? Klást si tyto otázky je naší povinností, naší zodpovědností. A opět, neříkám, že to nemůže mít negativní důsledky. Víme z historie moc dobře, co všechno se může stát, víme o fašismu. Ale zároveň je rok 2017, máme mnohem více informací, znalostí, více způsobů, jak rozumět, toto je opravdu klíčová doba. To je důvod, proč tolik odkazují na práci Saskii Sassen, procházíme tranzicí.

A jaká je podstata této změny?

Nevím, kolik lidí pochopilo mou narážku na Boba Dylana v doprovodném textu, ale „časy se mění“. On to sice myslel jinak, ale je to takový můj osobní vzkaz. To je těžké, ptáte se mě jako akademika, jako umělce, jako kurátora, jako lidskou bytost, která je součástí různých společenských struktur? Opět, 2008 byl určitě jeden moment. Ale nejenom. Také to, co nazýváme „Arabským jarem“. To bylo a je něco, co čím dál víc formuje mé myšlenky, šlo rovněž o výzvu ke spravedlnosti, a to celosvětovou, stejně jako hnutí Occupy. Myslím, že naše uchopení Occupy, mluvení o něm, selhalo, jako kdyby nemělo místo v našem čase, v naší politice, a to je přesně bod, kde začíná problém. Myslím, že každé sociální hnutí se reperformuje, rekontextualizuje, a má život, který se odehrává mimo specifické místo a čas, může působit a mít určitou moc i dále. Tohoto si musíme být vědomi, obzvláště v souvislosti s právem.

Nevedu revoluci s vlajkou v ruce, ale říkám, že musíme pochopit, že právo není daleko od nás, není izolované, jen pro experty, že jen my můžeme být experty, umělci mohou být experty, kurátoři. Jako právní experti, možná svědci, je čas znovu porozumět právním konstrukcím. Každá doba je pro to dobrá, ale tato jako by byla ještě lepší. To je to, co Sassen nazývá tranzicí. Čas tranzice, přechodu, je období, kdy všechny strany mají možnost dosáhnout změny. Uvědomuji si, že cílem ke globalizaci, finančnímu kapitalismu, digitálním technologiím máme velmi malou šanci uspět. Ale zároveň období tranzice je čas, kdy můžeme začít od znovu, přetvořit naši taktiku, ať už se to týká vlivu na právo nebo politiku a instituce, zkusit je přeměnit. Jak říkám na konci doprovodného textu, je to jen malý příspěvek, ale doufám, že některým lidem dávám naději, když je pobízím promýšlet cesty a představovat si nové možnosti.

V čísle On Curating, jehož jste editorem, jsou dvě teze o vztahu umění a práva. Jedna je, že umění může sloužit jako nástroj k opravě práva, druhá, radikálnější, že umění a právo fungují na stejné logice, protože estetický i právní soud mají mnoho společného. Jak to vidíte vy?

Alona Rodeh — Šašo, 2017, miestne špecifická socha — Foto Adam Šakový

Carey Young — Poučenie o riziku, 2007, text z vinylovej fólie, 167,6 x 146,1 cm — Foto Adam Šakový

Je to výzva pro mě jako kurátora nebo i odborníka. Zkouším nemluvit o umění jako nástroji, protože to může být velmi omezující. Neříkám, že taková apropriace umění není možná, nebo že nemůže fungovat, ale to, co se snažím nabídnout já, by mělo být trvalejší. Zaprvé, podívejme se na umění, na díla umělců, kteří jsou považováni za angažované. A položíme si otázku, jestli je v jejich tvorbě nějaký odkaz na právo, nebo vyjádření zájmu o něj. Z mé zkušenosti z posledních let, z kurátorské práce, z četby, z výzkumu, bych řekl, že většinou takovému odkazu nevěnujeme pozornost, i když tam je. Když umělci například mluví o právu na návrat, zabývají se migrací, nebo různými lidskými právy, a my je poté interpretujeme, píšeme o nich, diskutujeme jako kurátoři nebo umělci, vůbec neklademe důraz na to, že mluví v první řadě o právu, že vůči němu mají nějaké požadavky, například že nabízí novou interpretaci lidských práv. Ariella Azoulay v textu ke svému dílu o deklaraci lidských práv neřeší samotnou ideu těchto práv, přesto je její práce jasným příspěvkem k našemu přemýšlení o nich. A to je jen jeden příklad. Myslím, že na výstavě jsou nejjednoznačnější dvě videa. Zaprvé video od Lawrence Abu Hamdan, který se zabývá vztahem práva a zvuku. Jeho práce je součástí jednoho z projektů Forensic Architecture na University of London. Zabývá se rekonstrukcí toho, co je to soud a tribunál, jaký může být prostor pro právo. V první řadě nás tedy upozorňuje na problematickou pozici zvuku a řeči v soudní síni. Zároveň se snaží upravit celý prostor a s tím spojenou mocenskou konstelaci. Tali Keren, která je zodpovědná za dílo Nový Jeruzalém, se zabývá městským územním plánem, na jednu stranu se k němu snaží získat přístup, a to pomocí písně, ale také podrobuje kritice jeho nejasný právní status. A to je to, co je doufám hlavním přínosem výstavy. Umělci ukazují různé dimenze toho, co to znamená právní aktivismus, mít dopad, změnit něco v právu. Jsme teprve na startu, začínáme. První krok, který mohu udělat, je říct: podívejme se na existující umění a zkusme v něm najít právní záležitosti, a jsou-li tam, jakým způsobem je k nim přistoupeno. Potom se na to umění podívejme znovu, a to skrz právní rámec, čtème ho pomocí práva, interpretujeme, znovu čtème, představujeme si ho na

základě konkrétního právního textu. A třetí krok, protože jak jste řekl, dekonstrukce nestačí, pojďme zpět k právu, a zamysleme se, jestli nám výsledky těch prvních dvou kroků říkají něco o právu. To je jakýsi rámec, který se snažím ustavit v mém psaní, a občas v podobě výstav, je to takový kyvadlový pohyb. Začínáme sledováním umění a hledáním práva. Pak pomocí práva začínáme číst umění. A na základě četby umění, čtème právo.

Když to zjednoduším a zobecním, tak umělci se vždy zajímali o cokoli, co ostatní považují za speciální disciplíny. Ať už je to právo nebo věda, fyzika, biologie, chemie. Umělci jsou velmi otevření k možnostem vstoupit do nového pole. Ale často je umění stavěno do opozice s takovými oblastmi. Takže když jdou umělci pracovat do laboratoře, všichni jsou nadšení, umělci i laboratoř. Ale když do té laboratoře skutečně půjdete, a budete hledat jaké dopady to mělo na práci v laboratoři, zjistíte, že jen zanedbatelný, pokud vůbec nějaký. Takže říkám, nemusíme stát na místě. Nemusíme čekat na povolení ke vstupu umění do nových oblastí, ale pojďme se podívat, jak umění, když už tam vstoupí, skutečně ovlivňuje znalosti a praxe v dané oblasti. Můžeme jít jedno dílo po druhém na výstavě, ale věřím, že každé z nich do větší či menší míry vstupuje do práva, ale znovu, jsme teprve na začátku.

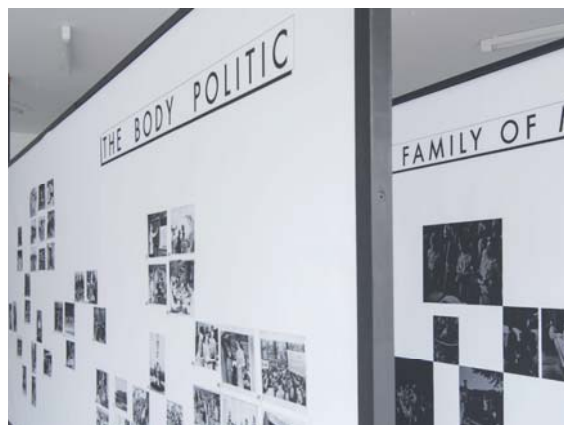
To je něco, co obecně cítím v mé kurátorské práci nebo při psaní, jsme zatím jen na špičce ledovce. A musíme jít mnohem šířeji a hlouběji, abychom porozuměli, jak je právo například mnohem vizuálnější, než si myslíme, protože vždycky o právu přemýšlíme jako o textu a obvykle ho i vidíme jen jako text. Musíme porozumět performativitě práva. A že bylo vždycky performativní. Nedávno mě zaujal jeden právní případ na Novém Zélandu, neznám podrobnosti, ale bylo to dost medializované. Řeka byla prohlášena jako součást těla a v tom smyslu se na ni začala vztahovat i ochrana. Když se podíváte na některé domorodé kultury, tak uvidíte, že jejich přístup k přírodě, ale i k právu je odlišný od toho našeho. V Austrálii, myslím, že v 70. letech soud uznal píseň jako důkaz nároku na určité území, na vlastnictví. Bylo prostě dokázáno, že ta píseň vymezuje váš vztah k území.

Jako smlouva...

Přesně, jako smlouva. Takže právo má zvukové, řečové, vizuální, textové, i performativní části. A tato výstava je opravdu jen úvod k tomu, co dle mého názoru může být dosaženo. Když tak přemýšlím, například není, pokud vím, žádné muzeum práva, tak jak bych si ho představoval. Možná, že jsou nějaké instituce, kde jsou uchovávány dokumenty, zákony, ale nic, co by skutečně rozebíralo historii, zobrazovalo sociální a kulturní konstrukci práva. Myslím, že je toho ještě mnoho, co musí být uděláno. Takže můj pohled na tuto výstavu, a obecně na dosavadní výstavy o právu, je, že jde jen o vstupní body k mnohem větším možnostem výzkumu a praxe práva.

Kolektiv Imaginace je sdružení výzkumníc a výzkumníků zaměřených na aplikovaný sociologický výzkum, posilování významu společenských věd a zlepšování stavu věcí veřejných. Více na kolektivimaginace.cz.

Avi Feldman je kurátorem výstavy „Skrytá hra práva: vizuálně rozpletanie latentnej moci zákona“, která probíhala od 10. března do 13. května 2017 v tranzit.sk. Avi Feldman působí v Tel Avivu, Berlíně a Drážďanech, kde pracuje jako kurátor a autor odborných textů. Od roku 2013 se věnuje doktorandskému studiu v rámci University of Reading a na Zurich University for the Arts. Tématem jeho disertace je současná podoba vzájemných vztahů mezi uměním a právem.

Ariella Azoulay — Štát ako telo II, Vizuálna deklarácia ľudských práv, 2014/2017, digitálna tlač — Foto Adam Šakový